

Reinterpretace nálezu údajné ještěrky („*Lacerta* sp.“) v české křídě

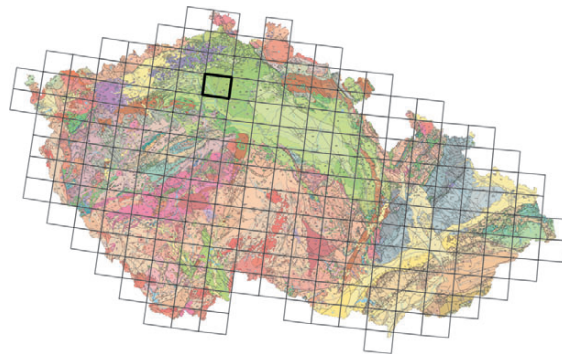
Reinterpretation of supposed lizard discovery (“*Lacerta* sp.”) in the Bohemian Cretaceous Basin

BORIS EKRT

Paleontologické oddělení Národního muzea v Praze, Václavské náměstí 68, 115 79 Praha 1

Key words: *Osteichthyes*, *Squamata*, *Cretaceous*, *Coniac*, *Bohemian Cretaceous Basin*

Abstract: Taxonomic revision of supposed lizard (*Lacerta* sp.) discovery, described by Zahálka (1895a, b), is reported here. The specimen, representing incomplete vertebral column and jaw fragments, have been found in the vicinity of village Nebužely (ca. 9 km NE from Mělník) in the Upper Cretaceous marlstones of the Bohemian Cretaceous Basin (BCB). The detailed osteological study and comparison with recent skeleton of *Lacerta viridis* proved the discovered specimen is neither lizard, but actually does not rank among amniots. The specimen was identified as teleostean genus *Dercetis* and is comparable with earlier discov-

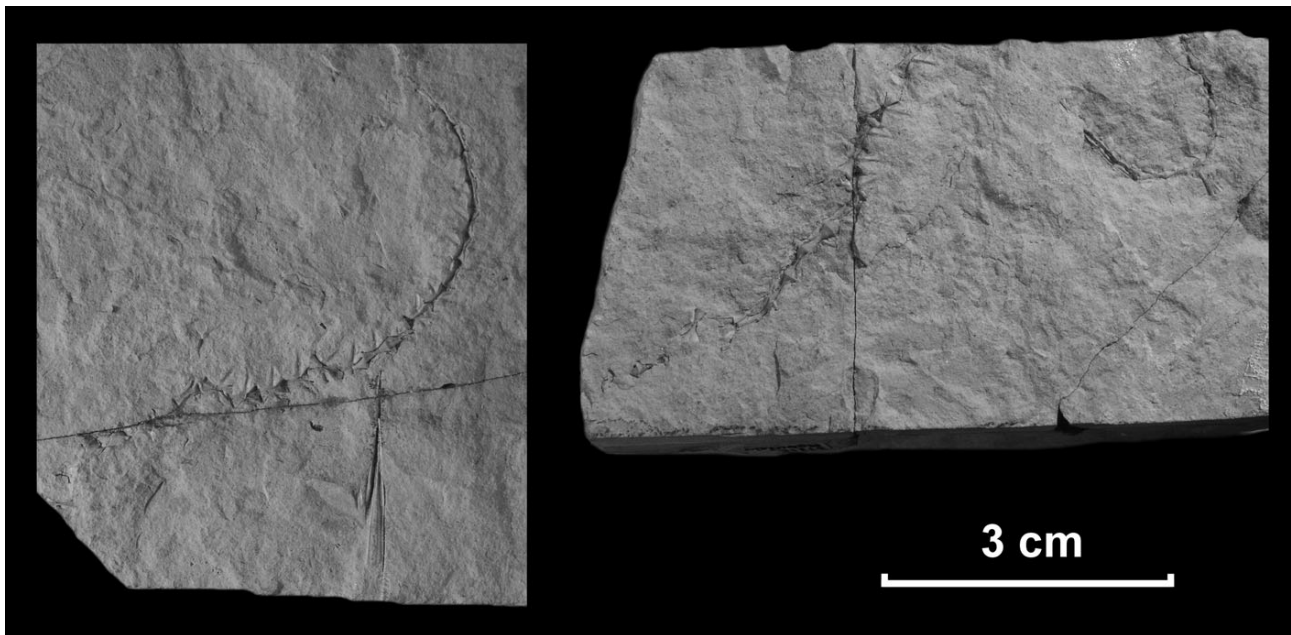
(02-44 Štětí)

ery of *Dercetis* cf. *elongatus* in the Late Turonian beds of the BCB and described by Ekrt et al. (2008). The new specimen described here comes from the Coniacian beds and within BCB extends stratigraphic range of the genera.

V roce 1895 publikoval Č. Zahálka výsledky stratigrafických a paleontologických výzkumů křídového útvaru v okolí Řípu (Zahálka 1895a). V soupisu fauny z křídových vrstev pásma Xd, nalezené v obci Nebužely, zmínil vedle běžných druhů bezobratlých i nález páteře ještěrky (Zahálka 1895a, s. 13). Z textu lze vytušit, že fosilie snad pochází z materiálu získaného při kopání studny katolické školy, kde byl tento slínitý vápenec (tzv. křídolák) zastížen těsně pod půdním pokryvem (Zahálka 1895a, s. 12–13). Vzhledem k tomu, že to není v textu explicitně vyjádřeno, je možný i výklad, že nález pochází z „křídoláku“ z Nebužel a okolí. Zahálka (1895a, s. 13) k určení fosilie jako „páteře ještěrky“ poznamenává, že vychází z úsudku Waagena a Telleri. V následující práci (Zahálka 1895b, s. 14) uvádí stejný exemplář jako *Lacerta* sp. Tento nález však zůstal bez bližšího popisu a výskyt tohoto taxonu se pak tradoval i v později vydaném soupisu českých fosilních obratlovců (Bayer 1905, s. 68). Nález ještěrky či jiného drobného amniota by sám o sobě byl v české křídové pánvi (dále ČKP) velice překvapivý a v marinním prostředí svrchní křídby by se dal sotva předpokládat. Z turonských vrstev ČKP byly popsány fragmentární nálezy z řádu Plesiosauria, řádu Squamata (pouze čeleď Mosasauridae) a řádu Chelonia (Fritsch 1878, 1905, 1906; Fritsch in Fritsch – Bayer 1905; Bayer 1914; Zázvorka 1965), ale nebyly popsány žádné zbytky squamát čeledi Lacertidae. Absence exempláře, od kterého byl výskyt odvozován, neumožňovala seriózní kritické zhodnocení. V roce 2010 se Zahálkův nález podařilo identifikovat ve sbírkách Národního muzea a v této práci je podáván jeho zevrubnější popis a nová taxonomická interpretace.

Exemplář (inv. č. Oc 538) představuje dva kusy slínovce upevněné na dřevěné destičce s popisem „*Lacerta* sp. Křída. Pásmo Xd. Nebužely.“ (viz obr. 1) Na prvním slínovci jsou dva útržky páteře, jeden složený z patnácti až šestnácti obratlů, druhý ze třinácti až čtrnácti obratlů a na druhém slínovci je část páteře složená z 26 obratlů a fragmenty čelistí. I když je pravděpodobné, že oba kusy horniny s páteří a čelistmi byly nalezeny na stejném místě a mohou patřit jednomu jedinci, nejsou si vzájemným protiotiskem ani pokračováním. Těla obratlů jsou amfocelní, 2–3 mm dlouhá a ve střední části silně zaškrčená. Na jedné straně nesou výrazné křídlovité transverzální výběžky (rozpětí páru je až 5–6 mm). Na druhém konci obratlového těla je výrazně menší pár transverzálních výběžků, který má u některých obratlů charakter jen pouhé podélné lišty (rozpětí tohoto konce obratle s párem menších výběžků je zhruba poloviční). Zachované fragmenty extrémně prodloužených čelistí postrádají anatomické znaky potřebné pro určení, zda jde o zbytky dolní nebo horní čelisti. U jedné čelisti jsou zachované zbytky jehličkovitých zubů, které se pozvolna zužují do ostré špičky. Tyto zuby zřetelně vystupují z ventrální nebo dorzální hrany čelisti.

Obratle s výraznými transverzálními výběžky na první pohled připomínají postsakrální obratle ještěrek a nepochybně byly Tellerovi a Waagenovi (poznámka v Zahálkovi 1895a) vodítkem pro tuto interpretaci. Tato podobnost naznačuje, že spíše nešlo jen o terminologickou záměnu sauria/*Lacerta* jakožto ještěr/ještěrka (jak v poznámce spekuluje Bayer 1905), ale že toto rodové určení bylo postaveno na reálném základě. Podrobným osteologickým srovnáním s obratli recentního druhu *Lacerta viridis* jsou však ve

Obr. 1. Exemplář ryby rodu *Dercetis*, původně popsáný jako ještěrka rodu *Lacerta*. Inv. č. Oc 538.

stavbě obratlů přece jenom podstatné rozdíly. Dlouhé transverzální výběžky postsakrálních obratlů u recentního druhu vycházejí ze střední části obratlového centra a chybí jakékoli náznaky druhého páru kratších výběžků nebo podélných lišt. Obratlová centra procelního typu jsou v poměru ke hmotě celého obratle jen velice drobná. Oproti tomu u fosilního zbytku jsou centra veliká, tvoří značnou část objemu obratle a jsou amficeálního typu. Čelisti druhu *Lacerta viridis* jsou pleurodontní a zubní řada je z bukální strany kryta kostěnou lištou. Podobná lišta u fosilního zbytku zcela chybí. Apikální konec zubů rodu *Lacerta* je tupě ukončen, kdežto u zkoumaného fosilního zbytku jsou zuby ostře zašpičatělé.

Osteologické detaily ukazují, že exemplář č. Oc 538 není ani fosilie ještěrky rodu *Lacerta*, ale ani zbytek amniota. Stavba obratlů i čelisti se zuby ukazují na zbytek kostnaté ryby, v tomto případě rodu *Dercetis* (*Dercetis* cf. *elongatus*), u níž je takováto stavba prekaudálních obratlů typická a stejně tak je typické i enormní prodloužení čelistí s ostrými zuby. Nález tohoto typu ryby byl popsán ze svrchně turonských sedimentů z lomu Úpohlavy u Lovosic (Ekrt et al. 2008). Zde popisovaný nález rozšiřuje v rámci ČKP výskyt tohoto rodu směrem do mladšího stupně. Zatímco nález z Úpohlavy pochází z vrstev ekvivalentních se Zahálkovým pásmem Xa, které odpovídá ještě svrchnímu turonu, zbytek z Nebužel byl nalezen ve vyšších vrstvách Xd a spadá již do coniacu (cf. Čech et al. 1980).

Poděkování. Autor děkuje J. Zajícovi a M. Mazuchovi za podnět-

né připomínky k textu. Výzkum byl podporován projektem MKČR č. DF12P01OVV021.

Literatura

- BAYER, F. (1905): Katalog českých fosilních obratlovců. Fossilia Vertebrata Bohemiae. – 102 s. Čes. Akad. Vědy, Slovesn. Umění.
- BAYER, F. (1914): Revise našich ještěrů křídových. – Rozpr. Čes. Akad. Vědy, Slovesn. Umění 23, 43, 1–7.
- ČECH, S. – KLEIN, V. – KRÍŽ, J. – VALEČKA, J. (1980): Revision of the Upper Cretaceous stratigraphy of the Bohemian Cretaceous Basin. – Věst. Ústř. Úst. geol. 55, 5, 277–296.
- EKRT, B. – KOŠTÁK, M. – MAZUCH, M. – VOIGT, S. – WIESE, F. (2008): New records of teleosts from the Late Turonian (Late Cretaceous) of the Bohemian Cretaceous Basin (Czech Republic). – Cretaceous Res. 29, 659–673.
- FRITSCH, A. (1878): Die Reptilien und Fische der böhmischen Kreideformation. – 44 s. Selbstverlag in Commission bei Fr. Řivnáč.
- FRITSCH, A. (1905): Synopsis der Saurier der böhm. Kreideformation. – Sitz.-Ber. Kön. Böhm. Gesell. Wiss., 1–7.
- FRITSCH, A. (1906): Über neue Sauerierfunde in der Kreideformation Böhmens. – Sitz.-Ber. Kön. Böhm. Gesell. Wiss. (Prag), 1–6.
- FRITSCH, A. – BAYER, F. (1905): Neue Fische und Reptilien aus der böhmischen Kreideformation. – 34 s. Selbstverlag in Commission bei Fr. Řivnáč.
- ZAHÁLKA, Č. (1895a): Pásmo IX. křídového útvaru u okolí Řípu. Nebuželské podolí. – Věst. Král. Čes. Společ. Nauk, Tř. mat.-přírodověd. 21, 1–26.
- ZAHÁLKA, Č. (1895b): Palaeontologie křídového útvaru ve Vysocině Řípské a v Polomených Horách. – Věst. Král. Čes. Společ. Nauk, Tř. mat.-přírodověd. 21, 1–28.
- ZÁZVORKA, V. (1965): Čelist mosasaurida ze svrchní křídý východních Čech. – Čas. Nár. Muz., Odd. přírodověd. 134, 4, 217–219.